

доліків діяльності пролеткультівських організацій, є основою джерелознавчої бази розробки проблем історії Пролеткульту як історико-педагогічного явища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богуцький Ю.П. Самоорганізація культури: онтологія, динаміка, перспективи / Ю.П. Богуцький. – К.: Веселка: Ін-т культурології АМУ, 2008.

2. Васильев К.И. Работа с архивным материалом / К.И. Васильев // Методы педагогического исследования. – М.: Просвещение, 1972. – 159 с.

3. Гупан Н. Джерельна база історії педагогіки: пошук підходів до систематизації / Н. Гупан // Рідна школа. – 2014. – № 8–9. – С. 67–70.

4. Енциклопедія освіти / АПН України. – К.: Хрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

5. Касяненко Ю.Я. Збірник законів і розпоряджень Робітничо-Селянського уряду Української Соціалістичної Радянської Республіки / Ю.Я. Касяненко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cycolp.com.ua/content/view/1089/5/1/11/>.

6. Пугач А.В. До питання методології дослідження періодичної преси / А.В. Пугач // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Херсон: ХДУ, 2005. – Вип. 40. – С. 110–115.

7. Раскин Д.И. Историко-педагогический источник в свете современных проблем источниковедения и системного подхода / Д.И. Раскин // Актуальные вопросы историографии: сб. науч. тр. / под ред. Э.Д. Днепровца и О.Е. Кошелевой. – М.: Изд. АПН СССР, 1986. – 230 с.

8. Шейко В.М. Електронне діловодство в Україні: проблеми та завдання впровадження / В.М. Шейко // Вісн. Книжк. Палати. – 1999. – № 1. – С. 17–19.

УДК 378.4

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ У ПОЛЬЩІ: МИНУЛЕ І МАЙБУТНЄ

Пастушок О.І., здобувач

*Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
Національної академії педагогічних наук України,
викладач педагогічних дисциплін,
завідувач навчально-виробничої практики
Нікопольське педагогічне училище
ДВНЗ «Криворізький національний університет»*

У статті проаналізовані історично-педагогічні особливості освіти дорослих у Польщі. Розглянута організація освітнього процесу у Польщі з позицій системного підходу, педагогічної персонології, впливу політичних, соціальних, економічних та інших чинників. Розкриті важливість освітньої політики дорослих у Польщі, її минуле і майбутнє.

Ключові слова: андрагог, освіта дорослих, особливості освіти дорослих, Польща, навчання дорослих, навчання упродовж життя.

В статье проанализированы историко-педагогические особенности образования взрослых в Польше. Рассмотрена организация образовательного процесса в Польше с позиций системного подхода, педагогической персонологии, влияния политических, социальных, экономических и других факторов. Раскрыты важность образовательной политики взрослых в Польше, ее прошлое и будущее.

Ключевые слова: андрагог, образование взрослых, особенности образования взрослых, Польша, учеба взрослых, учеба на протяжении жизни.

Pastushock O.I. RETROSPECTIVE ANALYSIS OF SYSTEM OF EDUCATION OF ADULTS IN POLAND: THE PAST AND FUTURE

In the article the historical and educational features of education of adults are analyzed in Poland. Organization of educational process is considered in Poland from positions of approach of the systems, pedagogical personology, and influence of political, social, economic and other factors. Importance of educational policy of adults is exposed in Poland, its past and future.

Key words: andragogist, education of adults, feature of education of adults, Poland, studies of adults, studies during life.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження ретроспективного аналізу системи освіти дорослих у Польщі зумовлена

зростанням інтересу до порівняння економічних показників, суспільно-політичних систем, моделей освіти та культури різних

країн і народів в різні часи. Все більша кількість дорослих людей прагне вирішити свої життєво важливі проблеми й задовольнити освітні потреби через неперервну освіту, а їх розв'язання стає можливим лише за умови докорінної зміни практики освіти дорослих.

Водночас зауважимо, що історія Польщі має так багато подібних аспектів з Україною, що не потрібно додаткових аргументів для актуалізації компаративістичних досліджень. У той же час бачимо сучасні тенденції стрімкого розвитку сусідньої держави, що, зокрема проявляється у збереженні історичних традицій, зваженій освітній політиці, визначенні пріоритетів, порівнянні вітчизняних досягнень із зарубіжним досвідом, хорошій системі фінансування, яка значно випереджує українські реалії, але відстає від багатших європейських країн, удосконаленні змісту освіти, модернізації системи науково-методичного забезпечення. Хорошим прикладом є й освіта дорослих. В умовах сьогодення ця тема заслуговує окремого дослідження. Але спробуємо окреслити лише найважливіші, на нашу думку, аспекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе значення для дослідження проблем освіти дорослих мають праці з філософії освіти В. Андрущенко, І. Зязюна, В. Кременя, В. Кудіна, В. Лутая. Порівняльно-педагогічні дослідження з окремих аспектів розвитку неперервної професійної освіти за рубежом здійснені такими вітчизняними науковцями, як Н. Авшенко, С. Бабушко, Н. Бідюк, А. Каплун, О. Огієнко.

У сучасних умовах, на наш погляд, набуло актуальності вивчення впливу глобалізаційних процесів на розвиток освіти різних категорій дорослого населення, що знайшло відображення в працях С. Вершловського, С. Змейова, Л. Пуховської, С. Сисоевої. Тенденціям розвитку освіти дорослих у Польщі присвячені праці відомої української вченої Л. Лук'янової.

Постановка завдання. Головна мета статті полягає в ретроспективному аналізі системи освіти дорослих у Польщі та її майбутнього.

Виклад основного матеріалу дослідження. У концентрованому вигляді досліджувана проблема достатньо повно представлена в унікальному документі з красномовною назвою «Рапорт про інтелектуальний капітал Польщі». Цей аналітичний документ, підготовлений групою експертів за прикладом Швеції (1999 р.), Ізраїлю (2000 р.), Тайваню (2003 р.), передбачає прогностичну оцінку чотирьох основних аспектів: людський капітал, який сконцентрований у вигляді освіти, життєвому досвіді,

вміннях поляків; структурний капітал, нагромаджений в елементах інфраструктури народної системи освіти, наукових центрах, телеінформаційній інфраструктурі, інтелектуальній власності; суспільний капітал, нагромаджений в нормах поведінки, поваги, співпраці; реляційний капітал, обумовлений рівнем інтеграції з глобальною системою господарювання, привабливістю для інвесторів та туристів [11, с. 22].

Відверто визнані виклики, які виникли перед країною на початку нового століття. Значна їх кількість має безпосереднє відношення до освіти дорослих: неефективна прородина політика, недостатній інноваційний потенціал навчальних закладів, низький рівень професійної активності «сеньйорів», недостатня професійна мобільність, низький рівень освітньої активності дорослих [11, с. 141]. Зрозуміло, що виокремлення проблемних питань дало змогу активізувати пошук шляхів їх ефективного вирішення.

Слід наголосити на тому, що коло окреслених питань визнається провідними фахівцями. Невипадково нобелівський лауреат Роберт Фогель в інтерв'ю для польського журналу "Wprost" підкреслив, що темп життя зріс у 8 разів, для впровадження інновацій, економічного розвитку, нових технологій вирішальне значення має наявність у будь-якій країні 1/3 висококваліфікованих працівників. Хоча папа Іван Павло II на запитання журналістів «Скільки людей працює у Ватикані?» жартома відповів: «Думаю, що половина», проблема ефективності, значимості професіоналізму на кожному робочому місці зростатиме з кожним роком, а точніше, вона вже зростає з кожним днем. Наголосимо на тому, що характерною ознакою Польщі є багатовіковий досвід освіти дорослих, у тому числі в умовах багаторічного національного поневолення. Була вибудована багаторівнева система захисту національних інтересів, починаючи від етнопедагогіки, педагогічної культури і традиційних цінностей у сім'ї, завершуючи народними університетами, таємними навчальними закладами, використанням кожної можливості (яскравий приклад – Кременецький лицей) для проведення системної освітньої діяльності.

Характерно, що поневолювачі навіть не приховували своїх інтересів. Теоретичні постулати про державне управління, святковий фасад правлячих резиденцій здебільшого не мали нічого спільного з істинними мотивами і конкретними діями, коли йшлося про збереження влади, національні, політичні, фінансові пріоритети. Як приклад можна розглядати стосунки Пруссії до по-

ділу Польщі. Х. Коцуй, який досліджував цю проблему на основі маловідомих джерел, звернув увагу на те, що 19 травня 1791 р. король Пруссії привітав поляків з прийняттям Конституції (3 травня) та побажав їм успіхів. Однак уже поспіль декількох місяців відкрив істинні наміри, написавши у листі, що підтримка Польщі шкодить його інтересам, є загрозою для його народу, не лише з погляду, що 7 млн. поляків значно перевищували людські ресурси Саксонії (2 млн.), але із врахуванням намірів Росії, яка, на його думку, для вирішення проблеми використає насамперед корупцію [10].

Зауважимо, що це не виняток, а жорстка правда і практика управління державою. Відверто про це напише пізніше О. фон Бісмарк. І якщо в 1862 р. він цинічно писав (мабуть, приватно) про ставлення до Польщі: «Особисто я співчуваю їхній ситуації, та якщо ми хочемо існувати, ми не можемо діяти інакше, ніж знищити їх. Нема чого нарікати на вовка, що Господь зробив його таким, як він є, але це не означає, що ми не повинні вбивати його, де тільки можемо» [4].

Зокрема, історик Норман Дейвіс, який використав вищеназваний фрагмент, підкреслив факт привселюдного виступу в 1867 р., коли О. фон Бісмарк жорстоко заявив: «Річ Посполита була знищена внаслідок не так дій іноземців, як незбагненої беззартності тих індивідів, що презентували польську націю, коли вона була зламана. <...> Участь німців у каліченні Польщі була необхідною поступкою закону самозбереження» [4, с. 542].

Отто-Едуард Леопольд фон Бісмарк-Шенгаузен, прусський прем'єр від 1862 р. і рейхсканцлер (1871–1890 рр.), відверто і привселюдно заявляв, пояснюючи суть політики щодо Польщі: «Якщо ви опротестуєте право завоювання, ви не читали історії власної країни. <...> Німецькі фермери, машини й підприємства посприяли розвитку сільського господарства та економіки. Залізниця й добрі шляхи піднесли загальний добробут... Школи, організовані за німецьким взірцем, дають початкову освіту польським дітям. Гімназії навчають вищих наук не припустимими, механічними методами отців-єзуїтів, а надійним німецьким способом, що дає людям змогу думати самостійно». Ця теза, проголошена в 1867 р., мала одну неточність: надто високу ціну за участь у технічному прогресі розвинутої Пруссії. Вже в 1872 р. «міністерський указ зробив німецьку мову обов'язковою в усіх державних школах, винятком було тільки релігійне навчання. Польську мову заборонили навіть як іноземну мову, і її не можна було вживати, як давніше, для викладання німецької

мови польським дітям. Учителям заборонили приєднуватись до польських і католицьких товариств, їм пропонували фінансові стимули, так звані Ostarkenzulagen, за роботу в німецьких округах. Усі випускники, зокрема і священники, мали складати іспити з німецької культури. В 1876 р. німецька мова стала примусовою в усіх судах, в усіх урядових установах: від пошти до квиткових кас на залізничних вокзалах. Посуворішала закони про іміграцію й дозвіл на проживання. В 1885 р. прусська поліція вигнала 30 000 поляків і польських євреїв, які не мали належних документів [4, с. 542–544].

Напередодні Першої світової війни «назви вулиць, офіційні вивіски, навіть на цвинтарях і в громадських убиральнях, були онімечені» [4, с. 548]. Цікаво, що сказав би успішний політик 25 лютого 1947 р., коли скасовували Пруську державу. Слова О. фон Бісмарка в XIX ст. не розходилися з ділом. Він мав рацію, коли підкреслював значимість німецької культури, належне правосуддя, поліпшення становлення селян, розвиток міст, шляхів, залізниці, освітніх закладів, притулків тощо. Але знову і знову повторюючи тезис про «ганебно незадовільне польське врядування», О. фон Бісмарк промовчав про ціну участі в досягненнях німецької культури [4, с. 549]. Зрозуміло, що з позицій оцінки ефективності управлінських рішень результат їх був традиційним. Спостерігалися стрімке зростання національної свідомості, ненависть за приниження, націоналізм, пошук першої-ліпшої нагоди для помсти. Згідно із законом довгої хвилі фінансування освіти дітей, ставлення до вчителів, підтримка освіти дорослих визначатимуть розвиток країни на десятиліття.

Особливо варто відзначити діяльність 26 народних університетів, які діяли в Польщі перед війною. Характерно, що навіть під час гітлерівської окупації освіта дорослих залишалася в центрі уваги. Лекції, зустрічі з представниками інтелігенції, огляд підпільних видань, підготовка інформаційних бюлетенів, поширення інформації зарубіжних радіопередач, нелегальні концерти, вечори поезії, організація курсів, діяльність Відділу Освіти Дорослих, робота двох підпільних народних університетів, патріотичні дискусії створювали відповідне духовне наповнення, забезпечували ідейну і духовну підтримку. Навіть в умовах концентраційних таборів проводилось ознайомлення полонених з питаннями історії та літератури, за допомогою міжнародних організацій вдалося провести декілька конкурсів з питань права, педагогіки, а також живопису [8, с. 76–77].

У повоєнні роки увага науковців до проблеми освіти дорослих не зменшується. Достатньо сказати, що «Бібліографія освіти дорослих», опублікована в 1957–1971 рр. нараховувала 1 300 праць, а бібліографія за період 1971–1995 рр. нараховувала вже 7 360 позицій [8, с. 38].

Враховуючи той факт, що завданнями науки є не лише опис явища, пояснення причин і наслідків, але й прогностична оцінка, передбачення розвитку подій, важливо визначити перспективні напрями досліджень. На нашу думку, андрагогіка проходить традиційний для гуманітарних наук своєрідний кризовий період, який проявляється в появі значної кількості теоретичних концептів, автори яких не встигають за динамічними змінами, характерними для сьогодення. Це проявляється в нечіткості системи базових понять, автономізації науки від споріднених галузей, певному відставанні системи методичного забезпечення, незначній кількості конкретних практичних рекомендацій, некритичному запозиченні форм і методів роботи з педагогіки, орієнтованої на роботу з дітьми. Велике значення для подальшого наукового пошуку має «смісложиттєвий вибір особистості (осмисленість життя, емоційна насиченість життя, визначеність майбутнього, задоволеність самореалізацією, віра в керованість життя, здатність керувати подіями власного життя» [1, с. 175].

Отже, здійснений аналіз ретроспективної системи освіти дорослих у Польщі показав, що вдалими є пропозиції щодо необхідності створення нової моделі освіти дорослих впродовж життя, оскільки «реальне життя показує, що у дорослих мають місце дискретні освітні періоди, які виникають внаслідок впливу економічних, суспільних і політичних криз. Нова модель має не тільки передбачати місце і функції дорослих у системі освіти як апріорно універсального суб'єкта з необмеженими здатностями, але й урахувати кризи психічного, соціокультурного розвитку людини, яка відчуває та усвідомлює певні спади, що перешкоджають її освіті й розвитку» [5, с. 370].

В умовах сьогодення більша кількість дорослих людей прагне вирішити свої життєво важливі проблеми й задовольнити освітні потреби через систему неперервної освіти. Зазначимо, що у сучасних умовах систематичного навчання потребують не тільки люди з певним рівнем освіченості й стабільним соціально-суспільним статусом, але й люди з обмеженими можливостями, люди, які належать до так званих кризових, маргінально-соціальних груп, люди похилого віку.

Оскільки нині в освіті дорослих у Польщі відбувається суттєва трансформація

традиційних способів передавання готових знань, створюються нові технології, які уможливають задоволення потреб як окремої особистості, так і суспільства загалом, стає очевидним, що для роботи в освітньому середовищі з дорослими потрібні високоосвічені професіонали, які мають відповідну професійно-психологічну підготовку, що ґрунтується на андрагогічних заходах [5, с. 371].

Освіта протягом життя в усьому світі й особливо в розвинених країнах стає все більш важливою сферою освітніх послуг. На сьогодні існують такі три основні форми освіти: формальна освіта (початкова, загальна середня освіта, середня професійна освіта, вища освіта, освіта після закінчення ВНЗ (аспірантура й докторантура), підвищення кваліфікації й перепідготовка фахівців і керівників з вищою і середньою професійною освітою в інститутах, на факультетах і курсах підвищення кваліфікації й професійної перепідготовки); неформальна освіта (професійно спрямовані й загальнокультурні курси навчання в центрах освіти дорослих, у лекторіях товариства «Знання», по телебаченню, на різних курсах інтенсивного навчання); інформальна освіта – загальний термін для освіти за межами стандартного освітнього середовища, тобто індивідуальна пізнавальна діяльність, що супроводжує повсякденне життя, реалізується за рахунок власної активності індивідів в оточуючому культурно-освітньому середовищі; спілкування, читання, відвідування установ культури, подорожі, засобів масової інформації тощо. При цьому людина перетворює освітні потенціали суспільства в дієві чинники свого розвитку [5].

Поняття неформальної освіти дорослих частково збігається з такими поняттями, як «додаткова» і «продовжена» освіта. Однак саме неформальна освіта як ніяка інша безпосередньо відображає й задовольняє особистісні потреби й запити індивідуума, мобілізуючи тим самим його природну здатність до самовдосконалення, до духовного внутрішнього зростання. Таким чином, створення системи неформальної освіти може забезпечити умови для самореалізації кожної особистості, морального вдосконалення за рахунок надання широких можливостей у виборі напряму й форм освітньої діяльності як у професійній сфері, так і в різних сферах дозвілля [5].

Освіта дорослих в усіх її вимірах – формальна, неформальна, інформальна, – спрямована на саморозвиток особистості й, відповідно, повинна мати підтримку на державному рівні. Саме такий підхід разом

із гарантією права особистості на освіту в будь-якому віці є базовою нормою законодавчих актів у розвинених європейських державах.

Цілями освіти дорослих у кожній країні слід вважати забезпечення наукового підґрунтя неперервної освіти і навчання та гнучкості в розподілі часу між освітою і роботою впродовж життя; сприяння поєднанню неперервного навчання з трудовою діяльністю; урахування життєвого досвіду дорослої людини.

Отже, освіта протягом життя покликана підвищувати рівень загальних знань і розширювати можливості участі громадян у культурній, соціальній і політичній діяльності країни. Її завдання полягають в тому, щоб внести вклад у подальшу демократизацію суспільства, а також сприяти посиленню позиції людини в професійній діяльності.

Варто зазначити, що освіта дорослих повинна знайти своє місце в контексті соціального, культурного та економічного розвитку кожної країни.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, зауважимо, що освіта упродовж життя має бути основним неперервним видом діяльності всього дорослого населення. У такий спосіб освіта дорослих стає окремою, самостійною галуззю в житті людського суспільства, оскільки добре відомо, що питання вирішення розвитку суспільства – виняткова прерогатива саме дорослого населення планети. У багатьох країнах світу освіта дорослих уже стала новою, наднаціональною галуззю, що має міжнародні, європейські та інші континентальні, національні структури керування й поширення. Розвиток цієї найперспективнішої галузі забезпечується інтеграцією і взаємодією державних органів керування й неурядових організацій.

В подальшому вбачаємо розглянути тенденції розвитку освіти дорослих у Польщі, напрями її удосконалення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аніщенко О. Смыслоритетиві орієнтації у професійній діяльності педагога / О. Аніщенко // Я – концепція академіка Неллі Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості: зб. наук. пр. / редколегія: І. Зязюн, О. Отич та ін. – К.: НАПН України, 2014. – С. 174–179.
2. Вихрущ А. Трудова підготовка учнів у загальноосвітніх школах України (XIX – початок XX ст.) / А. Вихрущ. – К.: ККТНК, 1993. – 173 с.
3. Вихрущ А. Особистість у контексті педагогічної персонології / А. Вихрущ // Я – концепція академіка Неллі Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості: зб. наук. пр. / редколегія: І. Зязюн, О. Отич та ін. – К.: НАПН України, 2014. – С. 534–540.
4. Дейвіс Н. Боже ігрище. Історія Польщі / Н. Дейвіс. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. – 1080 с.
5. Лук'янова Л. Освіта дорослих у сучасному українському науковому дискурсі / Л. Лук'янова / Я – концепція академіка Неллі Ничкало у вимірі професійного розвитку особистості: зб. наук. пр. / редколегія: І. Зязюн, О. Отич та ін. – К.: НАПН України, 2014. – С. 364–371.
6. Психологічна культура особистості: управлінська діяльність / [за ред. А. Вихруща, Л. Орбан-Лембрик, Й. Шемпрух]. – Тернопіль: Крок, 2011. – 276 с.
7. Рассел Б. Історія західної філософії / Б. Рассел. – К.: Основи, 1995. – 759 с.
8. Aleksander T. Andragogika / T. Aleksander. – Radom; Kraków, 2009. – 456 s.
9. Gut J. Psychologia szefa. Szef to zawód / J. Gut, W. Hamań. – Gliwice: HELION, 2009. – 297 s.
10. Kocój H. Dyplomacja pruska wobec II rorbioru Polski / H. Kocój // Na przelomie stuleci. Naród – Kościół – Państwo w XIX i XX w.. – Lublin: Klub Inteligencji Katolickiej, 1997. – S. 89–97.
11. Raport o kapitale intelektualnym Polski / red.: P. Bochniarz. – Warszawa: Centr. Obsługi Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, 2008. – 154 s.
12. Stelmach W. Władza i kierowanie. Teorie i praktyki biurokracji / W. Stelmach. – Warszawa: PLACET, 2010. – 224 s.